

Автомобільний транспорт потребує системного підходу до визначення стратегічних напрямів модернізації, шляхів інвестування та інноваційного розвитку, державного управління, підвищення безпеки та зниження забруднення навколишнього середовища, приведення автотранспортних засобів у відповідність з нормами та стандартами європейської та світової транспортних систем.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє виявити проблеми, пов'язані з модернізацією автомобільного транспорту України. Предметом подальших наукових досліджень є розробка методологічних підходів удосконалення інвестиційної діяльності, визначення механізмів та форм забезпечення інвестиційними ресурсами проектів модернізації транспортних систем.

Список використаних джерел

1. Щелкунов В.І. Транспортна інфраструктура України в пошуках регіонального економіко-географічного стандарту. Кластерний підхід / Щелкунов В.І., Григор'єв Г.С. – К.: Наукова думка, 2006 – 220 с.
2. Захарченко В.І. Кластерная форма территориально-производственной организации / В.И. Захарченко, В.Н. Осипов. Часть 1. Одесса: «Фаворит» – «Печатный дом», 2010. – 122 с.

3. Пащенко Ю.Е. Развитие та розміщення транспортно-дорожнього комплексу України: Монографія / Ю.Е. Пащенко – за ред. С.І. Дорогунцова. – К.: Науковий світ, 2003. – 467 с.

4. Пащенко Ю.Е. Оцінка рівня транспортної забезпеченості регіонів за допомогою кластерного аналізу / Ю.Е. Пащенко, Н.В. Кудрицька // Залізничний транспорт України. – 2007. – №4. – С. 89–91.

5. Велісевич М.К. Основні аспекти формування та функціонування ринку послуг з перевезення пасажирів автомобільним транспортом України / М.К. Велісевич // Перевізник–2010. – №7–8. – С. 23–27.

6. Кудрицька Н.В. Транспортно-дорожній комплекс України: сучасний стан, проблеми та шляхи розвитку. Монографія / Н.В. Кудрицька. – К.: НТУ, 2010. – 338 с.

7. Транспорт і зв'язок України: 2010. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2011. – 266 с.

8. Транспортна політика України та її наближення до норм Європейського Союзу / За ред. Марчіна Свенціцькі. – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. – 102 с. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.undp.org.ua/files/en_76033Transport_System_Reform_Jun2010.pdf

9. Методологическая основа для определения общих критериев, касающихся идентификации узких мест, недостающих звеньев и качества услуг на сетях инфраструктуры. ЕЭК ООН, Нью-Йорк и Женева, 2009. – 37 с.

Н.С. КРАСНОКУТСЬКА,
д.е.н., професор,
Т.В. КОВ'ЯХ,
аспірант

Теоретико-методичні засади комплексної оцінки розвитку торговельного підприємства

У статті запропоновано авторський підхід до побудови аналітичної системи оцінки розвитку торговельних підприємств. Розроблена система складається з трьох блоків: оцінювання рівня розвитку на основі концепції життєвого циклу підприємства, характеру розвитку за допомогою індексного методу та схильності підприємства до розвитку на основі експертних оцінок.

Ключові слова: розвиток, рівень розвитку, оцінка, життєвий цикл підприємства, схильність до розвитку.

В статье предложен авторский подход к построению аналитической системы оценки развития торговых предприятий. Разработанная система состоит из трех блоков: оценки уровня развития на основе концепции жизненного цикла предприятия, характера развития с помощью индексного метода и склонности предприятия к развитию на основе экспертных оценок.

Ключевые слова: развитие, уровень развития, оценка, жизненный цикл предприятия, склонность к развитию.

The paper deals author's approach to the construction of analytical evaluative system of trade enterprises development. The proposed system consists of blocks of assessing the level of development using the enterprise life cycle, the nature of development using the index method and the propensity to enterprise development based on expert evaluation.

Keywords: development, level of development, evaluation, enterprise life cycle, propensity to development.

Постановка проблеми. Розвиток підприємства є об'єктивною умовою його довгострокового існування в сучасному світі. Усвідомлення необхідності розвитку висуває на перше місце низку проблем, вирішення яких залежить від якості оцінювання поточного стану підприємства: який горизонт розвитку вже досягнуто підприємством, який характер змін йому притаманний, чи існує на підприємстві організаційна схильність до розвитку тощо. Відповіді на ці питання становлять проблемне коло теорії та методології оцінки ро-

звитку і є відправною точкою прийняття управлінських рішень щодо розробки стратегії, визначення цілей і напрямів змін на підприємстві.

Аналіз джерел та публікацій з проблеми. Складність розвитку як об'єкта управління зумовила існування різноманітних авторських наукових підходів до його оцінки. Найбільш поширеним є коефіцієнтний метод оцінки рівня розвитку, основні положення якого викладені у працях Р. Петухова, О. Новакової та Г. Мерзликіної, Р. Каплана, Д. Нортон [1–3]. Інтегральний метод отримав розвиток у дослідженнях О. Раєвнєвої [4]. Вивчення рівня розвитку з використанням експертних оцінок визначило спрямованість досліджень Е. Петрова [5]. Вимірювання параметрів розвитку з використанням методів вартісного підходу частково розглянуто у працях Т. Коупленда, Т. Коллера і Дж. Муррина [6].

Метою статті є розвиток методологічних основ оцінювання розвитку підприємства за рахунок обґрунтування його змісту, критеріїв, вимог до системи оціночних показників і вибору методів.

Виклад основного матеріалу. Вивчення та критичне осмислення наукових публікацій зарубіжних і вітчизняних науковців, присвячених оцінці розвитку підприємства [1–6], висвітлили можливість застосування різноманітних методів: коефіцієнтного (в тому числі індексного як частковий випадок), інтегрального, експертного та вартісного, які в авторських інтерпретаціях можуть частково поєднуватися. Різноманітність визначених методів оцінки передовсім пов'язана зі складністю самого поняття «розвиток», специфікою підприємства як суб'єкта процесу розвитку, а також суб'єктивними позиціями авторів, які виокремлюють, як правило, лише певні аспекти змін на підприємстві і взагалі не виділяють конкретні критерії оцінювання.

Оскільки оцінка є процесом визначення величини, цінності або характеру якого-небудь об'єкта, то, враховуючи сутність розвитку як процесу цілеспрямованих змін, його оцінка полягає у виявленні його основних параметрів, що описують характер змін на підприємстві. Такими параметрами, з нашої точки зору, є критерії оцінки розвитку, які дозволяють найбільш повно описати його в системі кількісних і якісних показників.

Вивчення наукових публікацій [3] дозволило визначити, що як критерії оцінки розвитку авторами досить часто пропонуються ефективність діяльності підприємства або рівень його розвитку. Відповідно до традиційного (витратного) підходу показники ефективності показують відношення результату до затрачених ресурсів і є кінцевою характеристикою функціонування підприємства. Але ж функціонування і розвиток – це різні і за змістом, і за цільовою спрямованістю, і

за часом протікання процесу. Тому, з нашої точки зору, використання ефективності як критерію розвитку не відповідає змісту його оцінки.

Більшість авторів, пропонуючи той чи інший підхід до оцінки розвитку, мають на увазі визначення його рівня, але водночас не зупиняються на розумінні змісту такого рівня [2, 5]. Тобто вимірювання рівня розвитку може відбуватися і за допомогою коефіцієнтів фінансового стану, і за допомогою темпів змін фінансових результатів, і за допомогою величини вартості підприємства. Зважаючи на такий плюралізм, звернемося до загальнофілософського розуміння терміну, відповідно до якого рівень розвитку – досягнута межа взаємовідносин із світом. Оскільки підприємство в процесі розвитку проходить шлях від зародження ідеї бізнесу до його зрілості, логічно висунути припущення, що саме певна стадія життєвого циклу і може виступати межею розвитку на певний момент часу. Беручи за основу таке припущення, нами пропонується під рівнем розвитку підприємства розуміти досягнутий підприємством горизонт розвитку на кривій його життєвого циклу. Тобто з позиції теорії життєвого циклу рівень розвитку підприємства визначається як досягнення ним певної стадії життєвого циклу.

Оскільки вихід на нову стадію життєвого циклу може бути забезпечений різними шляхами (за рахунок регіональної, товарної диверсифікації, впровадження інноваційних методів і технологій управління тощо), то і характер розвитку може суттєво відрізнятись. Тобто наступним критерієм оцінки розвитку є його характер (або спрямованість). Згідно з цим критерієм розвиток може бути насамперед інтенсивним і екстенсивним (залежно від рушійних чинників змін), а також прогресивним або регресивним (залежно від отриманих результатів змін).

Для того щоб виявити причини досягнення/недосягнення певної стадії життєвого циклу, а також переважного впливу тих або інших чинників змін, нами пропонується здійснювати оцінку схильності підприємства до розвитку. Такий критерій є більшою мірою якісним і потребує визначення організаційної готовності до розробки та впровадження змін.

Узагальнюючи наведені пропозиції, нами сформовано систему критеріїв оцінки розвитку підприємства, представлену в табл. 1. Використання розробленої системи дозволить описати розвиток не тільки з позицій досягнутих величин тих чи інших показників господарської діяльності підприємства, але і врахувати спрямованість змін, їх очікувані результати, ступінь опору впровадженню змін з боку персоналу, а також усвідомлення персоналом їх необхідності.

Кожен із запропонованих критеріїв передбачає використання різних методів оцінки, обґрунтування яких для торго-

Таблиця 1. Система критеріїв оцінки розвитку підприємства

Критерій	Характеристика
Рівень розвитку	Досягнутий підприємством горизонт розвитку на кривій його життєвого циклу
Характер розвитку	Спрямованість розвитку підприємства залежно від рушійних чинників змін і результатів їх здійснення
Схильність до розвитку	Організаційна готовність до розробки та впровадження змін на підприємстві

Таблиця 2. Типові ситуації зміни показників розвитку торговельного підприємства на різних стадіях його життєвого циклу

Стадія ЖЦ	Типові ситуації	Стадія ЖЦ	Типові ситуації
Становлення	1) $TO \uparrow$ $ЧП \downarrow$ $ІВ \uparrow$ $ДР \downarrow$ $ЧР \uparrow$; 2) $TO \uparrow$ $ЧП \downarrow$ $ІВ \text{ const}$ $ДР \uparrow$ $ЧР \uparrow$; 3) $TO \uparrow$ $ЧП \downarrow$ $ІВ \uparrow$ $ДР \text{ const}$ $Чр \text{ const}$; 4) $TO \uparrow$ $ЧП \downarrow$ $ІВ \uparrow$ $ДР \uparrow$ $ЧР ?$	Зрілість – занепад	1) $TO \uparrow$ $ЧП \downarrow$ $ІВ \downarrow$ $ДР \uparrow$ $ЧР \downarrow$; 2) $TO \uparrow$ $ЧП \downarrow$ $ІВ \downarrow$ $ДР \text{ const}$ $ЧР \downarrow$; 3) $TO \downarrow$ $ЧП \uparrow$ $ІВ \downarrow$ $ДР \downarrow$ $ЧР \uparrow$
Накопичення	1) $TO \uparrow$ $ЧП \uparrow$ $ІВ \uparrow$ $ДР \uparrow$ $ЧР \uparrow$; 2) $TO \uparrow$ $ЧП \uparrow$ $ІВ \text{ const}$ $ДР \uparrow$ $ЧР \uparrow$; 3) $TO \uparrow$ $ЧП \uparrow$ $ІВ \uparrow$ $ДР \downarrow$ $ЧР \uparrow$; 4) $TO \uparrow$ $ЧП \uparrow$ $ІВ \uparrow$ $ДР \uparrow$ $ЧР \downarrow$; 5) $TO \uparrow$ $ЧП \downarrow$ $ІВ \uparrow$ $ДР \uparrow$ $ЧР \uparrow$; 6) $TO \text{ const}$ $ЧП \uparrow$ $ІВ \uparrow$ $ДР \uparrow$ $ЧР \uparrow$	Оновлення	1) $TO \uparrow$ $ЧП \uparrow$ $ІВ \uparrow$ $ДР \downarrow$ $ЧР \downarrow$; 2) $TO \uparrow$ $ЧП \uparrow$ $ІВ \uparrow$ $ДР \downarrow$ $Чр \text{ const}$; 3) $TO \uparrow$ $ЧП \downarrow$ $ІВ \uparrow$ $ДР \uparrow$ $Чр \text{ const}$
Накопичення – занепад	1) $TO \uparrow$ $ЧП \downarrow$ $ІВ \downarrow$ $ДР \downarrow$ $ЧР \uparrow$; 2) $TO \uparrow$ $ЧП \downarrow$ $ІВ \downarrow$ $ДР \downarrow$ $ЧР \uparrow$	Оновлення – занепад	1) $TO \downarrow$ $ЧП \uparrow$ $ІВ \uparrow$ $ДР \downarrow$ $ЧР \downarrow$; 2) $TO \downarrow$ $ЧП \uparrow$ $ІВ \uparrow$ $ДР \downarrow$ $ЧР \uparrow$
Зрілість	1) $TO \uparrow$ $ЧП \uparrow$ $ІВ \downarrow$ $ДР \downarrow$ $Чр \text{ const}$; 2) $TO \uparrow$ $ЧП \uparrow$ $ІВ \downarrow$ $ДР \downarrow$ $ЧР \uparrow$; 3) $TO \uparrow$ $ЧП \uparrow$ $ІВ \downarrow$ $ДР \uparrow$ $ЧР \downarrow$; 4) $TO \text{ const}$ $ЧП \text{ const}$ $ІВ \downarrow$ $ДР \downarrow$ $ЧР \text{ const}$; 5) $TO \text{ const}$ $ЧП \downarrow$ $ІВ \downarrow$ $ДР \uparrow$ $ЧР \uparrow$; 6) $TO \text{ const}$ $ЧП \uparrow$ $ІВ \uparrow$ $ДР \downarrow$ $Чр \text{ const}$; 7) $TO \text{ const}$ $ЧП \uparrow$ $ІВ \uparrow$ $ДР \downarrow$ $Чр \text{ const}$; 8) $TO \text{ const}$ $ЧП \uparrow$ $ІВ \uparrow$ $ДР \uparrow$ $ЧР \downarrow$; 9) $TO \text{ const}$ $ЧП \uparrow$ $ІВ \downarrow$ $ДР \uparrow$ $ЧР \downarrow$	Занепад	1) $TO \uparrow$ $ЧП \downarrow$ $ІВ \downarrow$ $ДР \downarrow$ $Чр \text{ const}$; 2) $TO \downarrow$ $ЧП \downarrow$ $ІВ \downarrow$ $ДР \downarrow$ $ЧР \downarrow$; 3) $TO \downarrow$ $ЧП \uparrow$ $ІВ \downarrow$ $ДР \downarrow$ $ЧР \downarrow$; 4) $TO \downarrow$ $ЧП \downarrow$ $ІВ \uparrow$ $ДР \text{ const}$ $ЧР \downarrow$

Умовні позначення: *TO* – обсяг товарообороту; *ЧП* – обсяг чистого прибутку; *ІВ* – величина інвестиційних витрат; *ДР* – частка ринку; *ЧР* – чисельність персоналу; \uparrow – збільшення показника; \downarrow – зменшення показника; *const* – незмінність показника.

вельного підприємства визначило цільову спрямованість подальшого дослідження.

Визначення рівня розвитку нами пропонується здійснювати за допомогою індексного методу оцінки. В економічному аналізі індекс – це «відносна величина динаміки, що характеризує зміну рівня будь-якого економічного явища в часі, просторі або порівняно з планом, нормою, стандартом» [7]. Розрахунок індексів ґрунтується на співставленні показників в динаміці та дозволяє отримати інформацію про стабільність/нестабільність їх змін. Оскільки саме така інформація визначає закріплення підприємства на певному горизонті розвитку, то відповідно індексний метод оцінки є найбільш релевантним завданням оцінки рівня розвитку.

Ґрунтуючись на універсальній моделі життєвого циклу, що складається з п'яти стадій (становлення, накопичення, зрілість, оновлення та занепад), як критерії переходу торговельного підприємства до кожної наступної стадії рекомендується обрати такі показники: обсяг товарообігу, величина чистого прибутку, розмір інвестиційних витрат, частка ринку, яку займає торговельне підприємство, а також чисельність персоналу. Загальна послідовність застосування індексного методу для оцінки рівня розвитку торговельного підприємства описується такими етапами:

1. Збір інформації і розрахунок індексів товарообороту, чистого прибутку, інвестицій, частки ринку та чисельності персоналу за досліджуваний період.

2. Співставлення отриманих результатів із розробленими в табл. 2 варіантами типових ситуацій, які характерні для стадій становлення, накопичення, зрілості, оновлення та занепаду торговельного підприємства.

3. Ідентифікація стадії життєвого циклу торговельного підприємства за результатами співставлення.

Індексний метод має становити підґрунтя також і для визначення характеру розвитку підприємства. Окремі методичні положення його застосування для дослідження розвитку промислових підприємств розроблено Р.М. Петуховим [1]. Але їхнє використання в практиці управління торговельними підприємствами унеможливується через специфіку формування фінансових результатів в торгівлі. Тому в розвиток існуючих підходів нами сформульовано низку авторських коректувань і пропозицій, які дозволяють повною мірою врахувати галузеві умови. Так, як базові показники аналізу та оцінки характеру (спрямованості) розвитку торговельного підприємства нами пропонується використовувати такі індекси:

1) товарообороту (I_T) – розраховується як співвідношення досягнутого рівня товарообороту та його базової величини і характеризує здатність підприємства до нарощення обсягів діяльності;

2) операційних витрат, пов'язаних із реалізацію товарів ($I_{об}$) – розраховується аналогічно попередньому показнику і характеризує здатність торговельного підприємства забезпечити розвиток товарообороту за рахунок чинників інтенсивного характеру (якщо нарощення продажів відбувається прискореними темпами порівняно із збільшенням операційних витрат);

3) рентабельності товарообороту ($I_{рент}$) – визначається на основі співвідношення фактичного та базового показника операційної рентабельності;

4) узагальнюючого співвідношення індексу рентабельності до індексу операційних витрат (*C*).

Різні комбінації розрахованих індексів дозволяють ідентифікувати тип розвитку торговельного підприємства (табл. 3).

Оцінка схильності до розвитку передбачає, з нашої точки зору, здійснення досліджень за двома напрямками: кількіс-

Таблиця 3. Карта ідентифікації характеру розвитку торговельного підприємства на основі індексного методу

Характер розвитку підприємства	Значення індексів				Умовні позначення
	I_T	$I_{ов}$	$I_{рент}$	C	
Інтенсивний прогресивний розвиток	$I_T > 1$	$I_{ов} < 1$	$I_{рент} > 1$	$C > 1$	ІП
Інтенсивний розвиток	$I_T > 1$	$I_{ов} = 1$	$I_{рент} > 1$	$C > 1$	І
Переважно інтенсивний розвиток	$I_T > 1$	$I_{ов} > 1$	$I_{рент} > 1$	$C > 1$	ПІ
Переважно екстенсивний розвиток	$I_T > 1$	$I_{ов} > 1$	$I_{рент} > 1$	$C < 1$	ПЕ
Екстенсивний розвиток	$I_T > 1$	$I_{ов} > 1$	$I_{рент} = 1$	$C < 1$	Е
Екстенсивний регресивний розвиток	$I_T > 1$	$I_{ов} > 1$	$I_{рент} < 1$	$C < 1$	ЕР

ним і якісним. Кількісна оцінка схильності до розвитку, по суті, має за мету визначення можливостей приросту економічного потенціалу за рахунок використання внутрішніх джерел підприємства. В основі такої оцінки – модель темпів стійкого зростання [3], запропонована Бостонською консалтинговою групою ще в 60-х роках минулого століття:

$$g = PM \times AT \times FL \times R, \quad (1)$$

де g – темп стійкого зростання;

PM – рентабельність продажів;

AT – оборотність активів;

FL – ефект фінансового леввериджу;

R – норма накопичення.

Інтерпретація значень коефіцієнту g у контексті оцінки схильності підприємства до розвитку може бути здійснена таким чином: якщо значення даного показника перевищує одиницю, то підприємство має внутрішні (фінансові) резерви розвитку за інших рівних умов.

Якісна оцінка схильності підприємства до розвитку передбачає вивчення його здатності переходити до наступної, більш прогресивної стадії життєвого циклу (або горизонту розвитку) з найменшим опором. Така оцінка потребує застосування експертного методу та бальної системи вимірювання. З метою проведення такого експертного опитування нами розроблено анкету, логіка побудови якої ґрунтувалася на теоретичній моделі розвитку торговельного підприємства і методологічних засадах його дослідження, визначених на початку даної статті. Під час розробки було виділено шість укрупнених напрямів дослідження:

- 1) рівень розвитку управлінських компетенцій;
- 2) важливість для керівництва показників якості управління;
- 3) пріоритетні напрями змін;
- 4) ступінь інноваційності технологій;
- 5) рівень розвитку складових корпоративної (організаційної) культури;
- 6) ступінь розуміння та підтримки персоналом цілей підприємства.

Сформовані напрями дозволяють повною мірою охопити всі суттєві характеристики готовності торговельного підприємства до розвитку та спрямовані на якісне вивчення ступеня його підтримки серед менеджерів і персоналу.

Оцінювання пропонується здійснювати за 5-бальною шкалою, відповідно до якої оцінка «5» відповідає високому значенню досліджуваної характеристики, оцінка «3» – середньому («задовільному») значенню, «1» – низькому («незадовільному») значенню. Оцінки «2» («незадовільно») і «4» («добре») використовуються для характеристики проміжних значень. Оцінка «0» ставиться в тому випадку, якщо досліджувана характеристика потенціалу відсутня на підприємстві.

Висновки

Таким чином, сформульовані в статті теоретико-методичні засади оцінки розвитку торговельного підприємства ґрунтуються на комплексному підході, передбачають використання різноманітних критеріїв і методів оцінки та дозволяють достатньо повно та об'єктивно визначити рівень, характер, а також організаційну схильність торговельного підприємства до розвитку. Співставлення отриманих за різними критеріями оцінок сприятиме формуванню надійного підґрунтя для розробки стратегії розвитку торговельного підприємства залежно від наявних внутрішніх резервів.

Список використаних джерел

1. Петухов Р.М. Оценка эффективности промышленного производства. Методы и показатели / Р.М. Петухов. – М.: Экономика, 1990. – 95 с.
2. Новакова О.И. Экономическое развитие предприятия / О.И. Новакова, Г.С. Мерзликина: монография. – Волгоград: Политехник, 2004. – 208 с.
3. Каплан Р. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Р. Каплан, Д. Нортон. – М.: Олимп-бизнес, 2003. – 210 с.
4. Раевнева О. Управление развитием предприятия: методология, механизмы, модели: монография / О.В. Раевнева. – Х.: ИНЖЕК, 2006. – 496 с.
5. Управление устойчивым развитием предприятий: монография / Э. Петров [и др.]. – Херсон, 2009. – 558 с.
6. Коупленд Т. Стоимость компаний: оценка и управление / Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Муррин. – М.: Олимп-Бизнес, 1999. – 576 с.
7. Баканов М.И. Теория экономического анализа / М.И. Баканов, М.В. Мельник, А.Д. Шеремет. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 536 с.